

Les aportacions d'un «gran arquitector» vallenc a l'art barroc català

Carme Narváez Cases

Paraules clau: Barroc, carmelita, convent, tracista.

Resum: A banda de destacar com a màxim exponent d'allò que anomenem *vessant classicista* dins l'arquitectura barroca catalana, el tracista fra Josep de la Concepció, nascut a Valls l'any 1626, va excel·lir per la qualitat dels seus dissenys i per la introducció d'interessants variants tipològiques que serien àmpliament acceptades pels arquitectes posteriors. En aquest escrit ens proposem fer un balanç actualitzat de les seves aportacions i, més important encara, donar a conèixer les darreres notícies al voltant de la seva obra i la seva figura.

Abstract: *The painter Brother Josep de la Concepció, born in Valls in 1626, stood out due to the quality in his designs as well as the introduction of a range of interesting typologies which would later be widely accepted by many architects. Brother Josep was also a clear example of the classicist aspect within the Catalan baroque architecture. This article brings to light an updated balance of his contribution and the latest news around his work and leading figure.*

Ningú no és profeta a la seva terra. Aquesta asseveració es mostra cruelment certa en el cas de la figura del tracista fra Josep de la Concepció; és certa, en primer lloc, perquè de les moltíssimes obres que va dur a terme fra Josep, cap es troba emplaçada a la seva vila natal. I, en segon lloc —i probablement per aquesta mateixa raó—, perquè, ben paradoxalment, fra Josep és un gran desconegut per la població vallenc. Aquest desconeixement, a més, resulta singular atenent el fet que parlem del més important arquitecte del barroc català, especialment per l'ingent volum del seu catàleg d'obres, però, per sobre de qualsevol aspecte quantitatiu, per la seva capacitat de desenvolupar noves tipologies constructives, tant en el terreny de l'arquitectura religiosa com en el de l'arquitectura civil.

El títol que encapçala aquest estudi inclou un dels reiterats i sempre merescuts elogis que van ser adreçats a fra Josep de la Concepció en vida seva. Els consellers de la ciutat de Vic són els qui, amb motiu de la contractació de les obres de reforma integral de l'edifici consistorial, al febrer de 1674, es refereixen al frare titllant-lo de «gran arquitector y home de trassa». ¹ Aquests mèrits de fra Josep com a autor de traces arquitectòniques eren lloats també pels jurats d'Esparreguera que en parlen com «un dels majors oficials no sols del Principat de Catalunya, però de tota España, com ho demostren ses obres tan insignes i alabades traces que continuament fa». ² Va ser aquesta fama de bon tracista i d'artífex qualificat en l'àmbit de la construcció la que va fer de fra Josep l'arquitecte més conegut del seu moment a Catalunya i un dels més sol·licitats arreu, tant per emprendre nous projectes arquitectònics com per realitzar visures o remodelacions d'edificis preexistents. La prova d'aquest èxit la tenim en l'enorme camp d'actuació del tracista, en sentit geogràfic i en sentit tipològic i conceptual.

Quant al sentit geogràfic, aquesta basta extensió s'explica en bona mesura per la naturalesa de religió del nostre arquitecte; els membres del clergat regular que exercien un ofici útil per a llur congregació (de mestres d'obres, de pintors o de fusters) eren cridats sovint per altres cases del mateix institut per tal d'atendre encàrrecs artístics. Aquesta mobilitat no només afavoria indubtablement la visió i el coneixement d'obres allunyades del nucli habitual d'actuació de l'artífex —amb el consegüent enriquiment professional que comportava—, sinó que, a més, suposava una oportunitat per difondre la seva bona reputació i una clara ocasió per aconseguir encàrrecs artístics no necessàriament vinculats al mateix orde.

Fra Josep és un exponent evident d'aquesta dinàmica: la seva celebritat supera amb escreix la de qualsevol altre arquitecte o mestre de cases contemporani, i la seva fama fora de l'àmbit de l'arquitectura descalça es justifica pel bon resultat de les diverses empreses escomeses per ell, que multiplicava el seu èxit professional arreu del territori. Precisament un dels aspectes més singulars de l'activitat del nostre frare és que, havent-se format com a tracista de la congregació religiosa a la qual pertanyia, en el seu catàleg d'obres predominen les que van ser encarregades per institucions o per particulars completament aliens a aquest orde. El que resulta singular en fra Josep és la constatació que la seva fama s'estengué de tal manera que té molt més volum d'obra fora que dins de la congregació de carmelites descalços (pràcticament el doble).

De fet, l'extensió de l'àmbit d'actuació de fra Josep de la Concepció des dels inicis de la seva activitat professional ve justificada per les condicions en què s'hi produí, que coneixem a partir de la crònica de l'historiador carmelità descalç fra Joan de Sant Josep. L'any 1707 —només disset anys després de la mort del tracista, que es produí

¹ Arxiu Municipal de Vic, *Acords municipals*, 1671-1681, 9 de febrer de 1674.

² *Llibre de comptes de la fàbrica del retaule de la vila d'Esparreguera*, citat per MARTINELL, Cèsar (1959): *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, 3 vols., Alpha, Barcelona, vol. 2, pàg. 97.

el 1690— acabà de redactar una crònica de l'establiment dels descalços al Principat, dins la qual l'autor incloïa també referències als membres més destacats de l'orde descalç a Catalunya, entre els quals trobem fra Josep de la Concepció, recordat per l'historiador com un dels religiosos descalços que més destacaren en la província per les seves habilitats en el camp artístic, i, més concretament, en la seva activitat com a tracista. Fra Joan de Sant Josep, contemporani de l'arquitecte, va aportar les primeres dades biogràfiques rellevants sobre fra Josep (data i lloc de naixement, any de professió en religió i data de mort —tot i que errada—), i va apuntar per primera vegada algunes de les actuacions més destacades del religiós com a tracista de l'orde carmelità descalç.³ Aquest cronista és el que informa que fra Josep va prendre els hàbits el 25 de juliol de l'any 1651 (amb 25 anys) al convent de Sant Josep de Mataró, i que pocs anys després li va ser atorgat el títol de tracista de la província carmelitana de Sant Josep, que des de l'any 1610 i fins al 1685 estava configurada per les comunitats descalces de Catalunya, Aragó i València.⁴ Es donà així la circumstància que la primera obra que escometé fra Josep com a arquitecte oficial del seu orde estava emplaçada a Ènguera, a l'actual província de València, i que en aquesta construcció van quedar perfectament fixades no només les característiques del model de temple carmelità descalç que desenvoluparia l'arquitecte en el futur (especialment en el disseny de la façana), sinó també algunes de les innovacions constructives aportades pel frare, que se substancien en aquesta obra en la introducció de cúpules sobre les capelles laterals, un aspecte del qual ens ocuparem de seguida.

A mitjan segle XVII, moment en què fra Josep inicia la seva activitat, l'arquitectura religiosa a Catalunya està tot just consolidant l'aplicació d'uns models constructius derivats de les importants aportacions fetes pels membres de l'Escola del Camp, Jaume Amigó i Pere Blai. Aquestes aportacions es materialitzaven en l'ús d'uns ordres arquitectònics basats en els esquemes de la tractadística italiana del segle XVI, en uns espais interiors definits per la funcionalitat de la nau única —una pràctica, d'altra banda, amb una llarga tradició a l'arquitectura religiosa catalana—, i, finalment, en el plantejament de sistemes de coberta d'aquests interiors que s'inspiraven en el repertori de l'arquitectura romana clàssica (voltes de canó, voltes d'aresta i cúpules).⁵ La difusió d'aquests esquemes constructius ve a coincidir, d'una banda,

³ Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona, ms. 991, FRAY JUAN DE SAN JOSÉ (1707): *Annales de los carmelitas descalzos de la provincia de San Iosef en el principado de Cataluña*, llibre VI, capítol LI, fol. 672.

⁴ BELTRÁN I LARROYA, Gabriel (1986): *Fuentes históricas de la provincia O.C.D. de San José (Cataluña y Baleares)*, Monumenta Historica Carmeli Teresiani, Roma, pàgs. 6-8.

⁵ Els estudis que s'han dedicat a l'aportació que els membres de l'Escola del Camp van fer a l'arquitectura catalana del Renaixement són abundants, la major part elaborats per Marià Carbonell i Joaquim Garriga. Vegeu, entre altres, CARBONELL I BUADES, Marià (1986): *L'escola del Camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona; GARRIGA I RIERA, Joaquim (1986): *L'època del Renaixement*, s. XVI, «Història de l'art català», vol. IV, Edicions 62, Barcelona; ídem (1987): «El Renaixement, orígens

amb un període de bonança econòmica al Principat que donarà com a resultat, entre altres coses, que moltes poblacions renovin o construeixin de nova planta els seus temples parroquials. I, d'altra banda, aquesta difusió es fa efectiva en paral·lel a un moment de màxima implantació d'establiments religiosos en el territori, afavorit pel moviment interior de reforma protagonitzat per l'Església, i impulsat de manera decidida per Felip II en els seus dominis que serà determinant en la divulgació d'una nova tipologia constructiva ajustada als paràmetres del model clàssic.

L'esperit d'austeritat i pobresa que propugnaven els nous ordes religiosos reformats —especialment els mendicants— que s'establiren a la Península durant la segona meitat del segle XVI s'ajustava a un model arquitectònic caracteritzat per la simplicitat estructural i el despullament de les superfícies. Tal com afirmava Joaquim Garriga, la recerca d'aquesta simplicitat comportava sobretot el distanciament per part de les congregacions dels repertoris del gòtic florit i del gòtic grotesc, distanciament que portava quasi per força a la utilització del repertori arquitectònic clàssic, encara que, pràcticament com a norma general, d'ell només es prenien alguns elements.⁶ Justament aquesta referència al repertori clàssic és un dels primers aspectes generalment acceptats pels estudiosos a l'hora d'identificar les variants que assenyalen l'existència d'un determinat corrent arquitectònic a l'Espanya del XVI, comú tant a temples parroquials com conventuals. Donada la voluntat simplificadora i de despul·lament ornamental que representà el nou estil, el terme *classicisme* acostuma a ser el concepte més repetit en l'intent de definició de la mencionada tendència arquitectònica que afectarà de manera determinant la concepció interior dels espais.⁷ Tal com havíem deixat apuntat en estudis anteriors,⁸ congregacions com la dels carmelitans

i influències (segles XVI-XVII)», a FARRÉ I SANPERA, M. Carme (ed.): *L'arquitectura en la història de Catalunya*, Caixa de Catalunya, Barcelona, pàgs. 153-196; CARBONELL I BUADES, Marià (1988-1990): «Antoni Agustín i l'«Escola del Camp» de Tarragona», a *Jornades d'història «Antoni Agustín i el seu temps, 1517-1586»*, 2 vols., Hemeroteca Caixa de Tarragona–Promociones y Publicaciones Universitarias, Barcelona, vol. 2, pàgs. 127-142; ídem (1989): *L'arquitectura classicista a Catalunya (1545-1659)*, tesi doctoral dirigida per Joaquim Garriga i Riera, Departament d'Història de l'Art, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona; ídem (1990): «L'«Escola del Camp» i el classicisme tardà a Catalunya», a ROSÉS, Assumpta (coord.): *L'Escola del Camp i l'arquitectura del Renaixement a Catalunya*, catàleg de l'exposició, març-abril de 1990, sala Tarragona de Caixa de Barcelona, Fundació Caixa de Barcelona, Barcelona, pàgs. 13-15; ídem (1995): «Mossèn Jaume Amigó i l'església d'Ulldemolins», a *L'església de Sant Jaume d'Ulldemolins*, Arts Gràfiques Octavi, Falset, pàgs. 7-89; i, finalment, MÀRIA I SERRANO, Magdalena (2002): *Renaixement i arquitectura religiosa. Catalunya 1563-1621*, Edicions UPC, Barcelona.

⁶ GARRIGA I RIERA, Joaquim (1987): *op. cit.*, pàg. 168.

⁷ RODRÍGUEZ DE CEBALLOS, Alfonso (1993): «La arquitectura religiosa de Juan de Herrera y la Contrarreforma», a ARAMBURU-ZABALA, Miguel Ángel; GÓMEZ MARTÍNEZ, Javier (coords.): *Juan de Herrera y su influencia*, actes del simposi, Camargo, 14-17 de juliol de 1992, Universitat de Cantàbria, Santander, pàgs. 197-203, en concret pàg. 197.

⁸ NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *El tracista fra Josep de la Concepció (1626-1690)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pàgs. 17-21.

descalços, la dels jesuïtes, caputxins o franciscans ajudaren decisivament a configurar a partir dels seus establiments un tipus d'arquitectura que serà també imposada en altres construccions religioses no conventuals, sobretot en esglésies parroquials: naus úniques, capelles allotjades entre els contraforts, cors elevats als peus dels temples, capçaleres planes, utilització d'un ordre arquitectònic simple i despullat, entre altres elements.

El bagatge formatiu de fra Josep de la Concepció sintetitza els dos aspectes: d'una banda, és evident que beu directament de la font dels models arquitectònics de l'Escola del Camp, que probablement ja va conèixer en la seva joventut per la senzilla evidència de la proximitat de Valls a algunes d'aquestes construccions, i que van poder ser estudiats en profunditat en una etapa posterior, ja format com a arquitecte, quan se li encarrega el disseny de la capella de la Immaculada Concepció a la catedral de Tarragona, paret amb paret amb les capelles de Sant Joan i de Sant Fructuós concebudes per Pere Blai a la seu tarragonina. I, d'altra banda, és obvi que la seva formació professional com a tracista, que suposem que s'arrodoní un cop professà com a religiós de l'orde descalç, i que, per tant, s'enfocà directament al disseny d'establiments monàstics, el va familiaritzar amb aquest tipus d'espais i amb l'ús d'elements arquitectònics provinents del repertori clàssic que hi havien de ser aplicats per resoldre funcions diverses dins d'aquests cenobis (ornamentació de façanes, articulació d'espais interiors, sistemes diversos de cobertura de naus o de capelles laterals).

A partir d'aquest doble fil conductor és com entenem que fra Josep de la Concepció esdevingué el principal representant del vessant arquitectònic classicista a la Catalunya del barroc i, per extensió, el més important successor dels membres de l'Escola del Camp. Aquest aprenentatge s'evidencia de manera molt clara en algunes de les obres del religiós carmelità. Ja havíem posat en relleu amb anterioritat⁹ que el model de la capella del Santíssim d'Amigó està present, per exemple, en la solució donada a l'exterior de les cúpules de la capella de la Immaculada a la mateixa seu, i també de la capella del Santíssim a l'església parroquial de Sant Pere de Reus. Quant al patró de les capelles de Sant Joan i Sant Fructuós, aquest se'ns presenta a la capella de les Santes Espines de la parroquial de Tàrraga, projecte per al qual fra Josep utilitza el model de la sagristia de les capelles tarragonines. En aquests casos, l'ordre arquitectònic és aplicat com a organitzador de les superfícies, amb esperit de simplicitat i racionalitat, que domina per sobre de la resta d'elements. L'obra del tracista carmelità, igual que la de Jaume Amigó i Pere Blai, destaca per la senzillesa estructural de les seves composicions; Cèsar Martinell parla, pensant en fra Josep,

⁹ *Ibidem*, pàg. 44.

Exterior de la cúpula de la capella del Santíssim Sagrament de l'església prioral de Sant Pere de Reus, 1691-1700. Fra Josep de la Concepció (fotografia de l'autora).

d'una pràctica arquitectònica severa i majestuosa, caracteritzada per «la facilidad de composición, monumentalidad y acertada proporción de los elementos».¹⁰

El fet que en bona mesura les característiques de l'obra de fra Josep s'expliquin mitjançant l'herència rebuda dels models arquitectònics de l'Escola del Camp, pot dur a la creença errònia que aquest artífex va aportar poques novetats a l'àmbit de la construcció catalana del barroc, quan el cert és que l'anàlisi de moltes de les seves creacions evidencien un clar esperit d'innovació conceptual i tipològica. El cas més clar el tenim en la utilització de les cúpules, aspecte també remarcat en la monografia dedicada al nostre home;¹¹ allà ja reflectíem la singularitat de l'ús que en va fer l'arquitecte, no perquè introduís variacions formals o estructurals —que d'altra banda devien estar molt allunyades de la seva voluntat de ser fidel a l'esperit clàssic que adjectiva la seva producció—, sinó perquè va aplicar la cúpula en la cobertura d'espais en els quals fins al moment aquest element no havia estat utilitzat. Per exemple, com a coronament de les capelles laterals dels temples conventuals que havia dissenyat, amb una clara voluntat no tan sols de dotar de llum aquests àmbits que tradicionalment n'estaven mancats, sinó també de crear noves tensions espacials, introduint cesures verticals a la tradicional seqüència longitudinal produïda per la successió d'aquestes capelles.

En relació amb aquesta diversa utilització de la cúpula, a més, hi trobem un altre element de singularitat: fra Josep introdueix aquesta novetat en la primera de les obres arquitectòniques que va crear, l'església del convent de Sant Josep i Santa Anna d'Énguera, datada l'any 1653.¹² La intervenció a Énguera no només inaugura el conjunt d'establiments conventuals traçats pel frare, sinó que, encara més important, encapçala el catàleg d'obres d'un jove i molt jove fra Josep que en aquest moment només té vint-i-set anys, i que s'estrena com a arquitecte sense mostrar vacil·lacions, ans al contrari, amb total seguretat de l'ofici i amb noves propostes a fer al context de l'arquitectura religiosa de la seva època. Aquest motiu és utilitzat pel mateix fra Josep en altres temples traçats per ell (el del convent carmelità de Nostra Senyora de Gràcia de Barcelona, el de la parroquial de Santa Maria de Mataró), i demostrarà la seva eficàcia en ser aplicat amb posterioritat en altres esglésies de la segona meitat del segle XVII (com l'església de Betlem de Barcelona) i encara en temples erigits en el XVIII (església del convent de Sant Agustí Nou de la mateixa ciutat).

¹⁰ MARTINELL, Cèsar (1966): «Un arquitecto eminente del siglo XVII, fray Josep de la Concepción el Tracista», a *Cuadernos de Arquitectura*, 63, pàgs. 9-14, en concret pàg. 10 (<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/110036/163153>).

¹¹ NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *op. cit.*, pàgs. 45-46.

¹² Sobre el convent d'Énguera, vegeu GARCÍA HINAREJOS, Dolores (1993): «La arquitectura de los carmelitas descalzos del siglo XVII en Valencia», a *Actas del Primer Congreso de Historia del Arte Valenciano*, maig de 1992, Conselleria de Cultura de la Generalitat, València, pàgs. 249-259, en concret pàg. 252.

Interior d'una de les capelles laterals de la basílica de Santa Maria de Mataró (1675-1679). Fra Josep de la Concepció (fotografia de l'autora).

Encara és més innovador l'ús de la cúpula en el context de l'arquitectura profana; fra Josep la col·loca (en forma de mitja taronja) coronant la sala del consell de la seu municipal de Vic quan, l'any 1673, du a terme la reforma integral de l'edifici.¹³ Amb la finalitat de dotar d'il·luminació natural aquest espai que, com a conseqüència de la distribució irregular de les dependències municipals anteriors, no té font de llum pròpia, l'arquitecte va optar per aportar-la mitjançant no una simple claraboia, sinó una cúpula semiesfèrica sobre petxines que permet l'entrada de llum exterior a través de la llanterna que corona aquesta estructura. A banda, aquest element

¹³ Sobre aquesta remodelació, vegeu JUNYENT, Eduard (1964): «La casa de la ciutat», a Vic, juliol de 1964 (s.f.); ibídem (1976): *La ciutat de Vic i la seva història*, Curial, Barcelona. I també NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *op. cit.*, pàgs. 173-178.

Sala del consell de la seu municipal de Vic (1674-1677). Fra Josep de la Concepció (fotografia de l'autora).

cupular té la virtut d'enaltir i revestir de solemnitat els espais que encimbella per les connotacions simbòliques que posseeix —habitualment emplaçada sobre els creuers o la zona dels altars dels temples, sempre en àmbits religiosos, recrea l'element celestial i la perfecció divina—, de manera que situada a l'emplaçament on tenen lloc les reunions dels consellers de la vila reforça la importància de l'autoritat municipal exercida des d'aquest punt.

Hem d'atribuir també a fra Josep la renovació de l'esquema tradicional de campanar, desenvolupada a través de la seva actuació a la parroquial de Sant Antoni de Vilanova i la Geltrú l'any 1670.¹⁴ La revisió d'aquesta tipologia està feta d'acord amb

¹⁴ Sobre aquesta obra, vegeu GARÍ Y SIUMELL, José Antonio (1963): *Descripción é historia de la villa de Villanueva y Geltrú*, Vilanova (primera edició de 1860); FERRER I SOLER, Albert (1953): «El campanario de la iglesia arciprestal de Villanueva y Geltrú», a *Boletín de la Biblioteca Museo Balaguer*, Vilanova i la Geltrú, pàgs. 5-11; MARTINELL, Cèsar (1959): *op. cit.*, pàgs. 96-99; NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *op. cit.*, pàgs. 187-191; MAGRANS LLOP, Rosa (2005): «L'obra de fra Josep de la Concepció i la seva relació amb els escultors Joan Grau, Francesc Grau i Domènec Rovira», a *Del Penedès*, 11, pàgs. 9-17 (<http://raco.cat/index.php/DelPenedes/rt/printerFriendly/86500/0>); i,

Campanar de l'església parroquial de Sant Antoni de Vilanova i la Geltrú, 1670-1706. Fra Josep de la Concepció (fotografia de l'autora).

l'armònica combinació del cos inferior de planta quadrada amb els cossos superiors de planta octogonal decreixent, aconseguida a partir de la utilització de la paràbola com a element de transició entre l'un i l'altre; aquesta suau paràbola, que neix en el vèrtex superior de les arestes del quadrat de base, s'obre de manera progressiva, de forma que converteix en un pla allò que en inici era tan sols un punt. La percepció és la d'una subtil modulació entre un prisma i un altre, no la de simple superposició, i d'aquesta manera l'efecte final guanya en estilització i, per tant, augmenta l'elegància de l'estructura. Que la solució resultava altament adequada i d'èxit ho demostra el fet que aquest tipus de campanar va ser imitat en la construcció dels campanars de les properes localitats de Cubelles (1765) i el Vendrell (1769), que consagraran un model que s'estendrà arreu del territori català.

La capacitat de fra Josep per introduir solucions i tipologies innovadores era conciliada al mateix temps amb l'alt esperit conservacionista que mostrava quan operava en construccions gòtiques preexistents que havien de ser remodelades, o bé quan la intervenció s'encaixava en un conjunt arquitectònic en què calia mantenir la personalitat estilística que el definia. Del primer cas són bons exemples la façana

finalment, PLANELLES SALVANS, Jordi i GENÍS VINYALS, Mariona (2013): «El hallazgo de una traza de fra Josep de la Concepció en el castillo de Cubelles. Nuevos datos para la comprensión del largo proceso constructivo del campanario de la Iglesia de Sant Antoni Abat en Vilanova i la Geltrú», a Huerta, Santiago i López Ulloa, Fabián (eds.): *Actas del Octavo Congreso Nacional de Historia de la Construcción*, 9-12 d'octubre de 2013, Madrid, Instituto Juan de Herrera, Madrid, pàgs 883-892 (http://www.sedhc.es/biblioteca/paper.php?id_p=1064).

del nou Palau del Virrei¹⁵ i la de la seu municipal de Vic,¹⁶ totes dues mantingudes pràcticament intactes malgrat la profunda reforma interior duta a terme en una circumstància i altra. Del segon cas, la il·lustració més clara és la de la capella de Sant Oleguer a la catedral de Barcelona, edificada amb motiu de la canonització del bisbe, que havia tingut lloc el 1675.¹⁷ Fra Josep va fer enderrocar el mur que separava l'antiga sala capitular de la capella de Sant Sever, i el va substituir per dos arcs apuntats i un pilar, tot respectant l'estil gòtic de la resta de capelles, de manera que la intervenció és pràcticament imperceptible. La volta estrellada que cobria l'antiga sala capitular va ser reaprofitada per a l'espai principal de la nova capella, mentre que els dos trams de volta de l'entrada, que actuen com a atri i que pertanyien a l'antiga capella de Sant Sever, van ser refets pel tracista en estil gòtic. No podem obviar la constatació que en aquest esperit preservador tenia molt a veure també el criteri del comitent, que potser en aquests casos citats va ser determinant en el manteniment de les formes anteriors; en som conscients. La prova és que en altres intervencions de similars característiques empreses pel tracista, com ho és la capella de la Immaculada Concepció a la catedral de Tarragona, no es tingué en compte l'harmonització amb l'estil gòtic de l'edifici; ans al contrari, aquest espai constitueix un dels més clars paradigmes de l'exuberància barroca dins el conjunt de l'art català, projectada a partir del profús aparell decoratiu escultòric i pictòric dut a terme sota la supervisió de fra Josep de la Concepció i impulsat per Diego Girón de Rebolledo, canonge de la seu tarragonina.¹⁸ Tanmateix, l'evidència que aquesta és l'única empresa arquitectònica del tracista en què la decoració s'erigeix com a protagonista, emmascarant les superfícies i contaminant la percepció nítida dels espais, ja fa temps que ens va fer concloure¹⁹ que tradueix més el desig del patrocinador que el de l'autor de la concepció del projecte artístic.

¹⁵ Sobre el Palau del Virrei, vegeu PI I ARIMON, Andrés A. (1854): *Barcelona antigua y moderna, ó, Descripción é historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*, 2 vols., Barcelona, vol. I, pàg. 385; CURET, Francesc (1955): *Visions barcelonines 1760-1860*, 10 vols., Dalmau i Jover, Barcelona, 1952-1958, vol. 4, pàg. 250; MARTINELL, Cèsar (1959), *op. cit.*, pàgs. 35-36; PERELLÓ FERRER, Antònia M. (1996): *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 236-242; i NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *op. cit.*, pàgs. 164-172.

¹⁶ Vegeu nota 13.

¹⁷ Sobre aquesta capella, vegeu MAS, Josep (1916): *Guía itinerario de la catedral de Barcelona*, Barcelona, pàgs. 85-86; DURAN I SANPERE, Agustí (1947): «Visita a la catedral. Jornada undécima: La Capilla del Santísimo Sacramento», a *Barcelona Divulgación Histórica*, pàgs. 57-62; MARTINELL, Cèsar (1959): *op. cit.*, pàg. 98; idem (1966): *op. cit.*, pàg. 12; i, finalment, NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *op. cit.*, pàgs. 152-155.

¹⁸ La capella de la Immaculada Concepció és probablement l'obra més ben documentada i estudiada de tot el catàleg del tracista. Vegeu molt especialment MADURELL I MARIMON, Josep M. (1958): *La capilla de la Inmaculada Concepción de la Seo de Tarragona*, Institut d'Estudis Tarraconenses «Ramon Berenguer IV», Diputació Provincial de Tarragona.

¹⁹ Així ho vam apuntar ja a NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *op. cit.*, pàg. 149.

Traça de la façana de la catedral de Girona (detall), 1681. Arxiu Capitular de Girona. Fra Josep de la Concepció (fotografia de l'autora).

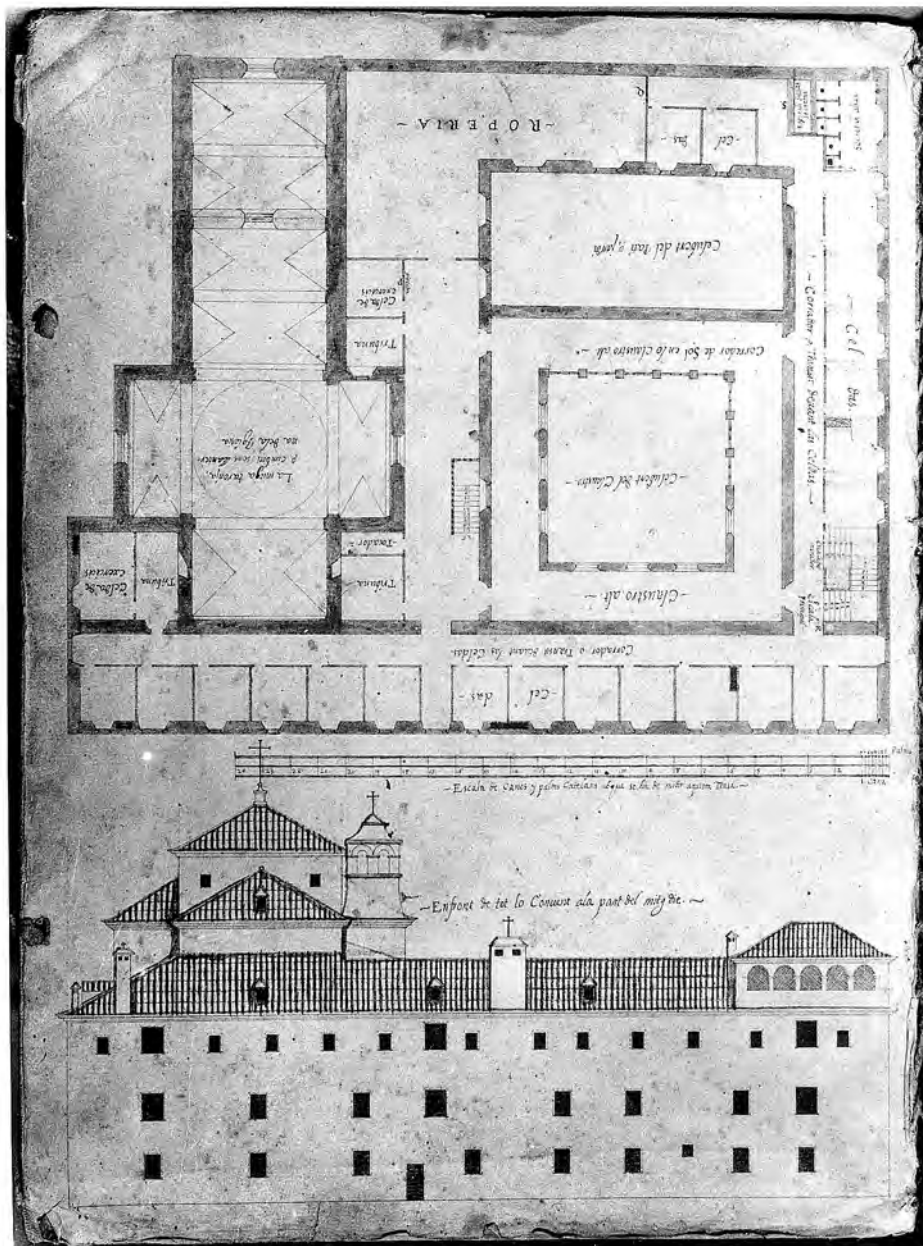
Però si hi ha una virtut en la figura del nostre arquitecte que mereix ser destacada per damunt de totes les altres és, tal com hem assenyalat a l'inici d'aquest estudi, la seva alta qualificació en l'exercici del disseny arquitectònic. La qualitat dels seus dissenys era extraordinària i —el que resulta més insòlit— valorada pels seus contemporanis, fins al punt que, com hem esmentat, hom el coneixia ja en vida amb el sobrenom del Tracista. Sospitem que aquest talent per a la traça prové dels aprenentatges inicials fets al costat de la figura paterna, que, segons hom ha pogut documentar, tenia —a més del cognom— l'ofici de fuster.²⁰ Hem de recordar que la pràctica d'aquest ofici anava acompanyada sovint d'un coneixement notable de la traça i el dibuix artístic, la qual cosa facultava aquests professionals a exercir com a dissenyadors d'estructures molt diverses, entre les quals es trobaven, és clar, les estructures constructives. Tot fa pensar, doncs, que aquesta incipient formació al costat del pare habilitaria fra Josep (juntament amb el seu talent innat) amb uns dots que es traduirien amb posterioritat en la perfecció dels dibuixos arquitectònics elaborats per ell. A aquesta circumstància cal afegir l'excepcionalitat que es produeix per la ventura d'haver-se conservat alguns dels més destacats dels seus dissenys arquitectònics, fet, com sabem, gens freqüent, atès que en aquella època no s'apreciava en el dibuix o l'esbós cap mèrit artístic. Aquesta infravaloració de la tècnica dibuixística o projectística —entesa sempre com a eina, mai com a peça amb valor artístic intrínsec— feia que, un cop enllestit el procés de confecció de l'obra, les traces perdessin interès, i fossin sovint destruïdes o, simplement, extraviades. Que en el cas de la producció de fra Josep hagi arribat fins a nosaltres un conjunt considerable d'aquestes traces indica que els clients que les encarregaren van tenir un especial interès a conservar-les, apreciand-hi certes qualitats creatives. Si més no, així ens consta en el cas de la traça que fra Josep va elaborar per a la capella de la Immaculada de la catedral de Tarragona, que, repartida en tres pergamins en què apareixien les plantes i les seccions de la capella i de la sagristia annexa, Girón de Rebolledo havia fet emmarcar i que tenia penjada al saló del pis principal de la seva residència a Barcelona, al carrer de Mercaders.²¹

Del conjunt d'obres dissenyades per fra Josep de la Concepció s'han preservat materialment les traces de l'església parroquial de Santa Maria de l'Alba de Tàrrrega (conservades al mateix arxiu parroquial), les de la remodelació del castell de Cubelles i les de la Quadra de Segur (totes dues al fons patrimonial del marquès d'Alfarràs), el projecte per a la façana de la catedral de Girona (a l'Arxiu Capitular de Girona) i les del convent de San Hermenegildo de Madrid (a la Biblioteca de Catalunya).

²⁰ Arxiu Comarcal de l'Alt Camp, Parròquia de Sant Joan de Valls, *Llibre de baptismes*, 1624-1627, fol. 111. El dia 24 de juliol de 1626, a l'església parroquial de Valls, era batejat Cristòfor Pere Josep Isidro, fill de Jacint Fuster, fuster de professió, i Magdalena, sent padrins Cristòfor Potau, calceter, i Caterina Tomasa, muller de Gabriel Tomàs, paraire. Agraïxo a en Jordi París i a en Salvador Cabré la dada.

²¹ Notícia recollida a MADURELL I MARIMON, Josep M. (1958): *op. cit.*, pàgs. 65 i 150.

Fra Josep de la Concepció (atribuït). Traça del convent de monges carmelites calçades de la presentació de Vic, planta i alçat lateral. Fotografia de l'Institut Amatller d'Art Hispànic (arxiu Mas).

Alguns dels projectes elaborats per l'arquitecte per a diverses obres vigatanes que es conservaven a l'Arxiu Episcopal de Vic es van perdre entre la dècada dels cinquanta i els seixanta, i, per tant, només ens han arribat a través d'imatges fotogràfiques en blanc i negre, conservades a l'Institut Amatller d'Art Hispànic; són les traces del convent de la presentació de monges carmelites descalces, les de l'ajuntament i les del projecte per a la seu nova, totes emplaçades a la capital osonenca. I, finalment, comptem amb els gravats que reproduïen les traces que l'arquitecte va elaborar amb motiu de la construcció del nou Palau del Virrei de Barcelona, dipositades al fons de gravats del Museu Nacional d'Art de Catalunya. Encara podríem afegir a aquest llistat la sorprenent descoberta d'una traça per a un campanar localitzada a una de les parets del castell de Cubelles que li ha estat recentment atribuïda.²² L'anàlisi d'aquest valuós corpus és el que ens permet fonamentar les nostres asseveracions respecte al bon quefer de fra Josep de la Concepció en matèria arquitectònica.

Noves aportacions al catàleg d'obres de fra Josep

Fa temps que hem desistit de considerar fra Josep de la Concepció com un capítol tancat de la nostra activitat de recerca. Quinze anys després d'haver defensat una tesi doctoral en la qual ell era el protagonista,²³ i haver publicat una part del resultat d'aquest treball d'investigació en una monografia a la qual (quatre anys més tard) ja vam haver d'afegir actuacions que ens havien passat per alt en la confecció del catàleg primer,²⁴ continuem tenint coneixement de les actuacions de l'arquitecte que fins ara ens eren desconegudes, i continuem ampliant el seu catàleg d'obres i de traces.

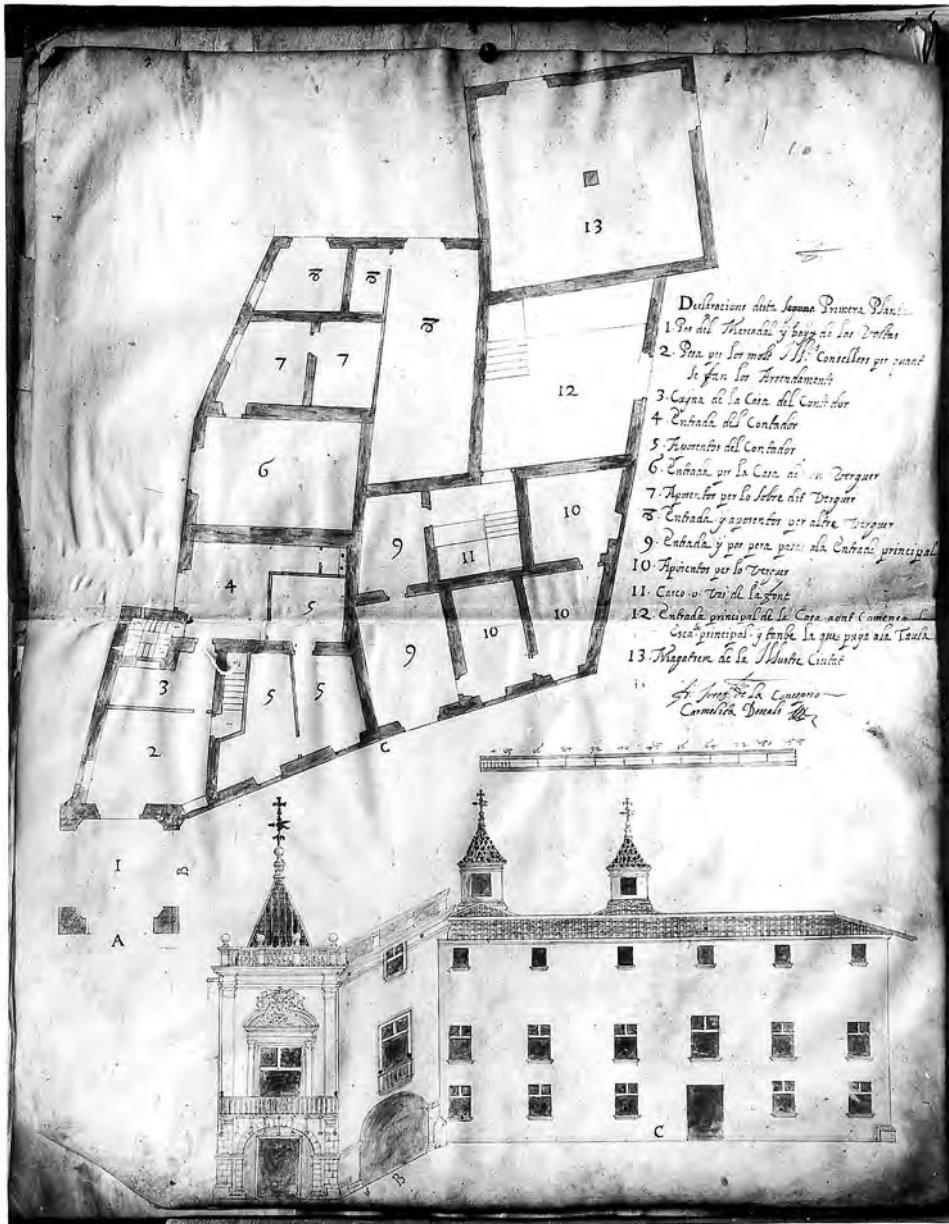
Acabem tot just de citar la darrera d'aquestes novetats: la troballa del dibuix d'un campanar a la paret d'uns dels pisos superiors del castell de Cubelles, produïda durant el procés de consolidació de les teulades de la construcció, després d'un llarg procés de restauració de l'edifici. Eren ja coneguts els grafitis plasmats en aquestes parets, que havien estat realitzats en el segle XVIII pel fill dels curadors del castell, i als quals, fins i tot, s'havien dedicat tres estudis inclosos en un número monogràfic dels *Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, publicat amb motiu de l'inici de les obres de restauració.²⁵ En aquell moment només es van

²² PLANELLES SALVANS, Jordi i GENÍS VINYALS, Mariona (2013): *op. cit.*

²³ NARVÁEZ CASES, Carme (2000): *Fra Josep de la Concepció i l'arquitectura carmelitana a Catalunya*, tesi doctoral dirigida per Marià Carbonell i Buades, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament d'Art, Facultat de Filosofia i Lletres (<http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/5187/cnc1de2.pdf>).

²⁴ NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *op. cit.* Es tractava, en concret, de la construcció de la capella del Santíssim Sagrament de l'església parroquial de Santa Maria de Mataró.

²⁵ CASTELLANO I TRESSERRA, Anna (1998): «Els grafitis manuscrits del castell de Cubelles», pàgs. 239-264; SUREDA, Maria José (1998): «Els grafitis de tema costumista del segle XVIII del castell de Cubelles», pàgs. 265-278; i MARTÍNEZ-HIDALGO Y TERÁN, José María (1998): «Los grafitos de tema

Traça de la seu municipal de Vic, 1674, planta i alçat lateral. Fra Josep de la Concepció. Fotografia de l'Institut Amatller d'Art Hispànic (arxiu Mas).

Traça de la nova catedral de Vic, 1679, secció i façana. Fra Josep de la Concepció. Fotografia de l'Institut Amatller d'Art Hispànic (arxiu Mas).

percebre els dibuixos de temàtica predominantment naval que omplien els pisos superiors del castell, i no va ser fins fa molts pocs anys que els responsables de les obres practicades a la teulada, els arquitectes vilafranquins Jordi Planelles i Mariona Genís, hi van descobrir amagats els dibuixos esquemàtics de la planta i l'alçat d'un campanar,²⁶ realitzats amb molta precisió. Les similituds d'aquestes traces amb els tres campanars que fra Josep va dissenyar al llarg de la seva activitat (Vilanova i la Geltrú, Tàrrrega i Torelló), i, sobretot, el fet que fra Josep hagués fet visites repetides al castell de Cubelles el 1673 amb motiu de les obres d'ampliació i remodelació

naval del castillo de Cubelles», pàgs. 279-308, els tres publicats a *Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, 10.

²⁶ «[...] en la que se puede apreciar parte de la base cuadrada, el cambio a un fuste octogonal y desarrollo del mismo con indicaciones de cornisas y tres ventanas de reducidas dimensiones en la fachada frontal al espectador»; PLANELLES SALVANS, Jordi i GENÍS VINYALS, Mariona (2013): *op. cit.*, pàg. 885.

Traça del campanar de l'església parroquial de Sant Antoni de Vilanova i la Geltrú, c. 1673. Fra Josep de la Concepció (atribuït). Extret de Jordi Planelles i Mariona Genís (2013)

encarregades al tracista per Carles de Llupià, baró de Llupià i de Castellnou,²⁷ van portar els arquitectes a establir la més que probable autoria de fra Josep, defensada i argumentada estilísticament i documental en una comunicació presentada a l'*Octavo Congreso Nacional de Historia de la Construcción*.²⁸ En aquest estudi, Planelles i Genís arribaven a la conclusió que el perfil dibuixat corresponia al del campanar de

²⁷ Sobre la intervenció de fra Josep en aquest castell, vegeu MADURELL I MARIMON, Josep M. (1954): «El tracista Fray José de la Concepción», a *Analecta Sacra Tarraconensis*, 27, pàgs. 59-99, en concret pàgs. 61-62; AVINYÓ ANDREU, Joan (1993): *Història de Cubelles*, Ajuntament de Cubelles, Institut d'Estudis Penedesencs, Barcelona; LACUESTA, Raquel (1998): «La història constructiva del castell de Cubelles a través dels documents escrits d'època moderna i de l'anàlisi de l'edifici», a *Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, 10, pàgs. 191-237; GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, Antoni (1998): «Restauració i reutilització del castell de Cubelles», a *Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, 10, pàgs. 37-40; NARVÁEZ CASES, Carme (2004): *op. cit.*, pàgs. 178-182; i, finalment, GENÍS VINYALS, Mariona i PLANELLES SALVANS, Jordi (2011): «La realidad construida del Castillo de Cubelles según las trazas y el contrato del tracista fra Josep de la Concepción en relación a los tratados constructivos del siglo XVII: puntos de encuentro y desencuentro», a HUERTA, Santiago (coord.): *Actas del Séptimo Congreso Nacional de Historia de la Construcción*, 26-29 d'octubre de 2011, Santiago de Compostel·la, Instituto Juan de Herrera, Madrid, pàgs. 539-548 (http://www.sedhc.es/biblioteca/actas/CNHC_7%20%2855%29.pdf).

²⁸ PLANELLES SALVANS, Jordi i GENÍS VINYALS, Mariona (2013): *op. cit.*

Vilanova i la Geltrú, que ocupava fra Josep per aquelles mateixes dates. Es tractava, doncs, de la descoberta d'una nova traça elaborada pel nostre arquitecte, que tenia com a suport no l'habitual pergami, sinó una senzilla paret.

No gaires anys abans, el 2011, s'havia produït una altra troballa en el conjunt del catàleg de les traces elaborades per fra Josep, aquesta incomparablement més valuosa que la de Cubelles. El dipòsit de l'important fons documental d'Alòs-Moner a la Biblioteca de Catalunya permetia el descobriment d'un petit tresor amagat entre les peces que l'integraven: la traça que fra Josep de la Concepció va realitzar per al convent de carmelites descalços de San Hermenegildo de Madrid, motiu del viatge que va fer a Castella el 1689, a la tornada del qual el tracista, de pas per Nules, moriria el febrer de 1690.²⁹

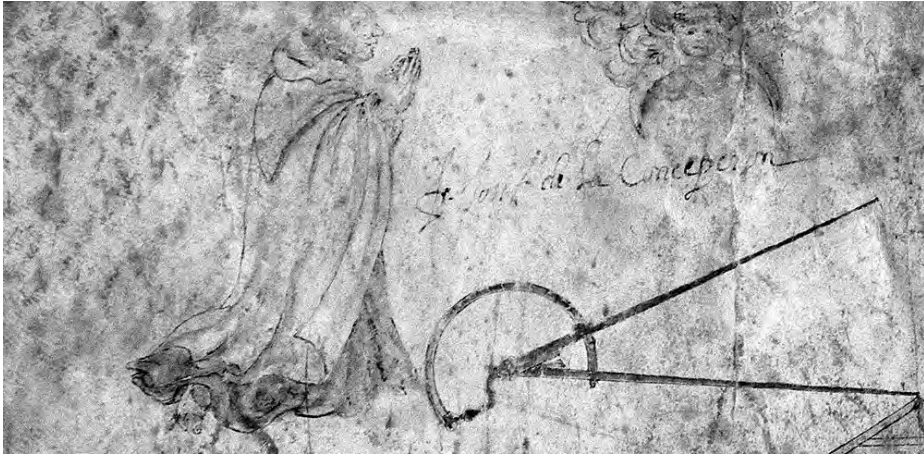
Les difuses notícies existents sobre aquesta actuació són conegudes a través del testimoni directe del cronista de l'orde, fra Joan de Sant Josep, que, en assistir a un capítol general de la congregació en qualitat de provincial de Catalunya, recomanà els serveis de fra Josep de la Concepció per dissenyar el nou convent de carmelites descalços de Madrid, existent des de finals del segle XVI però ja en estat ruïnós per la precarietat amb què fou construït. I diem que les notícies són difuses en primer lloc perquè fra Joan de Sant Josep, en la seva crònica, deia textualment «...creo que hizo una planta, pero la obra no se ha emprendido hasta ahora, como yo siempre me lo persuadi»,³⁰ afirmació que feia dubtar que realment el tracista hagués arribat a dur a terme el disseny del convent madrileny. I, en segon lloc, perquè el temple —que en l'actualitat és la parròquia de San José, situada a l'inici del carrer d'Alcalá— va ser objecte en el segle XVIII de diverses intervencions —atribuïdes per Kubler a l'arquitecte Pedro de Ribera—³¹ l'abast de les quals és difícil d'establir fins al moment, i que potser emmascararen les actuacions fetes en el segle XVII. Per

²⁹ És probable que aquest no fos el primer viatge que el tracista realitzava a Madrid; Llaguno i Amírola situava fra Josep de la Concepció en aquesta ciutat a començaments de la dècada dels anys setanta, i deia que allà el tracista gaudia de «gran crédito en la arquitectura», tot i que, malauradament, deixava de mencionar el motiu que portà i retingué l'arquitecte a la capital. Llaguno especificava que fra Josep abandonà la vila el 1674 quan va ser cridat des de Reus perquè projectés el nou hospital; vegeu LLAGUNO Y AMÍROLA, Eugenio (1829): *Noticias de los arquitectos y arquitectura de España desde su restauración*, 4 vols., Turner, Madrid, 1977, vol. 4, pàg. 72.

³⁰ FRAY JUAN DE SAN JOSÉ (1707): *op. cit.*, fol. 673.

³¹ KUBLER, George (1957): «Arquitectura de los siglos XVII y XVIII», a *Ars Hispaniae*, vol. XIV, Plus Ultra, Madrid, pàg. 185. Sobre la història constructiva de l'actual temple de San José, vegeu Tamayo, Alberto (1946): *Las iglesias barrocas madrileñas*, Madrid; MADURELL I MARIMON, Josep M. (1954): *op. cit.*, pàg. 66; BONET CORREA, Antonio (1961): *Iglesias madrileñas del siglo XVII*, Instituto Diego Velázquez, CSIC, Madrid; HIDALGO MONTEAGUDO, Ramón (1993): *Iglesias antiguas madrileñas*, La Librería, Madrid; GARCÍA GUTIÉRREZ, Pedro i MARTÍNEZ CARBAJO, Agustín (1994): *Iglesias de Madrid*, Lavapiés, Madrid; VERDÚ BERGANZA, Leticia (1996): *La arquitectura carmelitana y sus principales ejemplos en Madrid (S. XVII)*, tesi doctoral dirigida per Àngela Madruga Real, Universitat Complutense de Madrid, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història de l'Art II (Modern), pàgs. 342-385 (<http://eprints.ucm.es/2457/1/AH0031101.pdf>).

Traça del convent de carmelites descalços de San Hermenegildo de Madrid (detall), 1689-1690. Fra Josep de la Concepció (atribuït). Biblioteca de Catalunya (fotografia de l'autora).

aquests motius l'aparició inesperada de la traça ens dona una clau de lectura de gran importància que, un cop s'hagi dut a terme una profunda anàlisi dels elements que la integren i un estudi comparatiu respecte a les estructures de l'actual temple, podria permetre'ns establir si la construcció va seguir finalment el projecte elaborat per fra Josep, o bé aquest no va arribar a aplicar-se.

Les traces del convent de San Hermenegildo confeccionades sobre pergamí constitueixen novament una oportunitat de valorar el talent dibuixístic de l'arquitecte i la seva alta qualificació en matèria de concepció intel·lectual d'una construcció. Encapçalades per la seva signatura i per un autoretrat del mateix arquitecte que es mostra vestit amb els hàbits de l'orde descalç i agenollat davant la imatge de la Mare de Déu del Carme, inclouen la planta i les diverses seccions —frontal i laterals— del conjunt monacal, és a dir, del temple i de les dependències conventuals, perfectament identificades pel que fa a la funcionalitat dels diversos espais i clarament definides quant a la seva proporcionalitat i configuració estructural.

Reservem l'anàlisi detallada d'aquesta traça per a futurs estudis —en els quals intentarem, com hem dit fa un moment, establir la possibilitat que fos o no aplicada, si més no pel que fa a la construcció de l'església—, i ens limitem ara a congratular-nos de la notícia de la seva existència, del curós procés de restauració del qual ha estat objecte, i de la garantia de preservació i d'oportunitat de consulta per part dels estudiosos que suposa el fet d'haver estat dipositada a la Biblioteca de Catalunya.

Hem reservat per al final del nostre discurs la menció d'una obra dissenyada pel tracista que, fins al moment i de manera imperdonable, no li havíem atribuït en cap dels nostres estudis pel total desconeixement d'una publicació que en feia

esment.³² Es tracta del projecte que va elaborar fra Josep de la Concepció per a la construcció de la capella del Roser a l'església parroquial de Sant Salvador del Vendrell, una intervenció que hem descobert gràcies a les notícies aportades per l'historiador local Salvador Arroyo en els articles publicats a la revista *Miscel·lània Penedesenca*,³³ i que havia passat desapercebuda per a tots els historiadors que, en un moment o altre, hem investigat l'obra de fra Josep. Salvador Arroyo va localitzar a l'arxiu parroquial del Vendrell el document que demostrava que la capella del Roser havia estat edificada pel mestre de cases Carles Bover entre els anys 1676 i 1684, «confirma consta en la trassa feta per lo hermano fra Joseph de la Concepció, Carmelita descals».³⁴ L'abundant documentació parroquial que exhuma el cronista local il·lustra amb prolixitat el procés de construcció d'aquest espai, que, pel que es desprèn de la lectura dels processos, es prolongà en el temps més del previst per les repetides absències del tracista, molt ocupat, com sabem, en diversos projectes arreu del territori català.

La capella del Roser va ser incomprendiblement construïda en un moment en què l'antiga fàbrica parroquial, arranjada en el segle XV, presentava ja signes evidents de ruïna. Va romandre dempeus durant el procés de construcció de la nova església parroquial, les obres de la qual s'iniciaren el 1732. Quan l'any 1738 aquestes obres estigueren prou avançades, la capella va ser enderrocada per deixar pas al braç dret del transsepte de la nova fàbrica. Les particularitats d'aquesta empresa de fra Josep, doncs, les hem d'escatir a partir de les descripcions dels treballs recollides dins la documentació conservada a l'arxiu parroquial. De la seva lectura desprenem que es tractava d'un espai de planta centralitzada —«planta quadrada», segons recull el primer contracte de març de 1676—,³⁵ amb les parets articulades mitjançant un ordre arquitectònic format de sis pilastres, i coronat per «una volta de mitja taronja» —és a dir, una cúpula hemisfèrica— traduïda a l'exterior a partir d'un cos vuitavat, i seguint, per tant, el disseny exterior de la cúpula de la capella de la Immaculada Concepció de la catedral de Tarragona. Tant de bo futurs treballs de recerca puguin

³² A la monografia de 2004 ja citada, cal afegir NARVÁEZ CASES, Carme (2002-2003): «El tracista fra Josep de la Concepció: revisió historiogràfica i noves atribucions», a *Locus Amoenus*, 6, pàgs. 257-270 (<http://www.raco.cat/index.php/locus/article/viewFile/23659/23502>); íbidem (2004): «La producció arquitectònica de fra Josep de la Concepció a terres tarragonines», a *Taüll. Revista del Secretariat Interdiocesà de Custòdia i Promoció de l'Art Sagrat de Catalunya*, 13, pàgs. 19-20; i, finalment, íbidem (2005): «Il disegno architettónico nel Seicento spagnolo: i progetti di fra Josep de la Concepció», a *Il Disegno di Architettura*, 30, pàgs. 10-15.

³³ ARROYO I JULIVERT, Salvador (1990): «Fàbrica i construcció de la capella del Roser (1676-1684)», a *Miscel·lània Penedesenca*, 14, pàgs. 297-318 (<http://raco.cat/index.php/MiscellaniaPenedesenca/rt/printerFriendly/59361/0>); ídem (1991): «El retaule de la capella del Roser del Vendrell (1685-1688)», a *Miscel·lània Penedesenca*, 15, pàgs. 469-485 (<http://www.raco.cat/index.php/MiscellaniaPenedesenca/article/viewFile/59389/91908>).

³⁴ ARROYO I JULIVERT, Salvador (1990): *op. cit.*, pàg. 304.

³⁵ Íbidem, pàg. 301.

aportar noves notícies sobre aquesta actuació de l'arquitecte. Si més no, és el que ens proposem des de l'àmbit particular.

No ens volem estendre més, ni en aquesta obra de la parroquial del Vendrell — que mereix ser investigada amb molta més profunditat— ni, en general, en les nostres reflexions sobre les diverses aportacions fetes per fra Josep de la Concepció en el context de l'arquitectura del barroc català. Esperem haver col·laborat a demostrar per què el tracista excel·lí com a professional de la construcció per mèrits propis, i va destacar sobre altres arquitectes de l'època, tant per volum de producció com pel talent demostrat en la major part de les seves obres.